

Kulturhistorisk Museum Randers

Stemannsgade 2 - DK-8900 Randers - Telefon 86 42 86 55 - Hjemmeside: www.khm.dk - Email: khm@khm.dk

Kulturhistorisk rapport KHM 2706 – Graceland

Af museumsinspektør mag.art. Benita Clemmensen

Paderup By, matr. nr. 37, Vorup Sogn, Galten Herred, tidligere Randers Amt

Stednr. 140310 sb.nr. 16

Kuas j.nr. 2009-7.24.02/KHM-0001

Indhold

Indledning.....	3
Tidstavle	4
Administrative data	5
Udgravningens resultater.....	5
Undersøgelsens perspektiver	11
Baggrund og begrundelse for udgravningen	11
Landskabet.....	12
Andre fund og fortidsminder	12
Udgravnings data.....	13
Udgravningsmetode.....	13
Litteratur	14
Fremtidigt arbejde	14
Dato og underskrift.....	14

Indledning

Kulturhistorisk Museum Randers foretog i perioden den 5. maj til den 19. maj 2009 en arkæologisk undersøgelse af en erhvervsgrund (Graceland-grunden) i Paderup syd for Randers. Ved undersøgelsen blev der fundet rester af kulturlag fra sen bondestenalder (2400-2000 f.Kr.) samt bebyggelsesspor fra yngre bronzealder/ældre jernalder (1000 f.Kr til 160 e.Kr).

Lokaliteten er dateret på baggrund af keramikken samt husets typologi.

Bygherre/anlægsmyndighed

Randers Kommune, Laksetorvet 1, 8900 Randers C
Kontaktperson og ansvarlig: Henrik Kaldahl

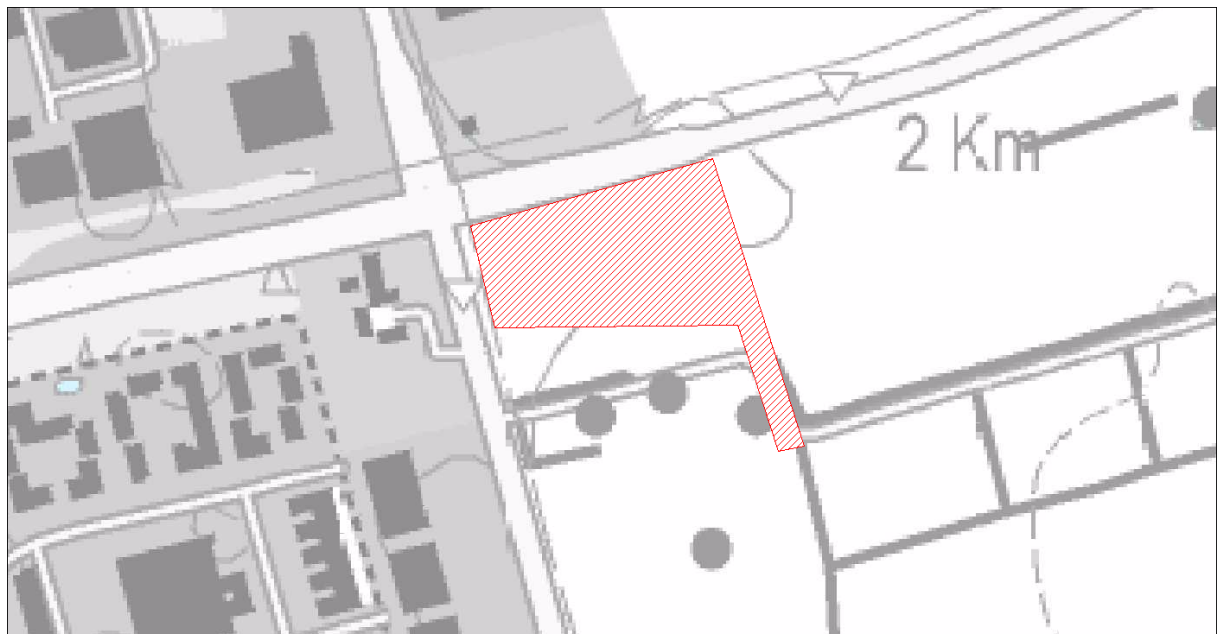
Udgravningsansvarlig

Kulturhistorisk Museum Randers, Stemannsgade 2, 8900 Randers C
Ansvarlig: Museumsinspektør Benita Clemmensen

Øvrige samarbejdspartnere

Kulturarvsstyrelsen, H.C. Andersens Boulevard 2, 1553 København V
Kontaktperson og ansvarlig: Birgit Andersen

Entreprenørfirmaet Erik Pedersen, Kirkegade 1, 8950 Ørsted
Kontaktperson: Erik Pedersen

Figur 1. Kortet viser arealet, som erhvervsgrunden dækker. I daglig tale kaldes den for Graceland-grunden.

Tidstavle

1.500	Nyere tid	Historisk tid
1.050	Middelalder	
900	Yngre Vikingetid	Forhistorisk tid
775	Ældre vikingetid	
530	Yngre germansk jernalder	Yngre jernalder
375	Ældre germansk jernalder	
160	Yngre romersk jernalder	
0	Ældre romersk jernalder	Ældre jernalder
200 f.Kr.	Yngre førromersk jernalder	
500 f.Kr.	Ældre førromersk jernalder	
1.000 f.Kr.	Yngre bronzealder	Bronzealder
2.000 f.Kr.	Ældre bronzealder	
2.400 f.Kr.	Dolktid / Senneolitikum	Bondestenalder (neolitikum)
2.800 f.Kr.	Enkeltgravskultur / Mellemneolitikum B	
3.200 f.Kr.	Tragtbægerkultur / Mellemneolitikum A	
3.900 f.Kr.	Tragtbægerkultur / Tidligneolitikum	
5.400 f.Kr.	Ertebøllekultur	Jægerstenalder (mesolitikum)
6.800 f.Kr.	Kongemosekultur	
9.000 f.Kr.	Maglemosekultur	
	Ahrensburgkultur	Jægerstenalder (palæolitikum)
	Brommekultur	
12.000 f.Kr.	Hamburgkultur	

Den ovenstående tidstavle viser de arkæologiske perioder og deres begyndelsesdatering i det danske område. Den skal læses sådan, at eksempelvis ældre romersk jernalder begynder omkring år 0 og skifter til yngre romersk jernalder omkring 160 e.Kr. Perioden fra ældre førromersk jernalder til og med ældre romersk jernalder kaldes samlet for ældre jernalder.

Administrative data

Den arkæologiske undersøgelse blev finansieret af Randers Kommune, der som bygherre i henhold til Museumslovens § 27, stk. 4 skal afholde udgifterne til den arkæologiske undersøgelse.

Budgettet for den arkæologiske undersøgelse var på 244.206,88 kr. inkl. moms. Budgettet blev godkendt af Kulturarvsstyrelsen (KUAS) den 23. april 2009 og bygherre den 1. maj 2009. Udgravningen kostede 114.314,58 kr. inkl. moms.

Kulturhistorisk Museum Randers var ansvarlig for den arkæologiske undersøgelse. I museets arkiv under sagsnummer KHM 2706 opbevares sagsgang, brevveksling, originaldokumentation og oldsager. På KHM's server er elektroniske dokumenter arkiveret under sagsnummer KHM 2706 Graceland.

Udgravningens resultater

Den arkæologiske undersøgelse omfattede et areal på 3261 m².

Figur 2. Udgravningsfeltet er markeret med grøn optrukken streg. Med blå er vist de registrerede anlæg og fyldskifter.

Der blev registreret og udgravet rester af et kulturlag (A1 og A2) fra bondestenalderen samt en kompleks konstruktion i form af et treskibet langhus (A8) med ildsted (A28), der skal dateres til yngre bronzealder/ældre jernalder.

Figur 3. Kortet viser udgravningsplanen. Hus A8 er markeret med røde prikker.

Bopladsrester med keramik fra bondestenalderen

I slutningen af bondestenalderen var landskabet præget af sammenhængende skovarealer, men også med store åbne strækninger, hvor gårde lå enkeltvis omgivet af vidtstrakte overdrev med græssende kvæg.

I den pågældende udgravning blev der registreret rester af et kulturlag (A1 og A2) med keramik fra slutningen af bondestenalderen (2400-2000 f.Kr.) samt flintafslag. Der er tale om groft magret keramik (se figur 4). Stenalderbonden magrede keramikken med små stykker granit. Magringen bevirkede, at lerkarret blev mere ensartet opvarmet under brændingen og, at det derfor ikke så let gik i stykker i forbindelse med produktionen.

Kulturlaget skal måske tolkes i sammenhæng med den meget nedpløjede gravhøj – Pishøj sb. 38, som Kulturhistorisk Museum Randers udgravede i 2007. Højen indeholdt resterne af en grav fra enkeltgravstid eller senneolitikum (2800-2000 f.Kr.). Dateringsmæssigt er der altså mulighed for, at kulturlaget og gravhøjen er samtidige og, at kulturlaget skal ses som udtryk for aktiviteter, der er foregået i området i forbindelse med begravelsen i gravhøjen eller anlæggelsen af denne.

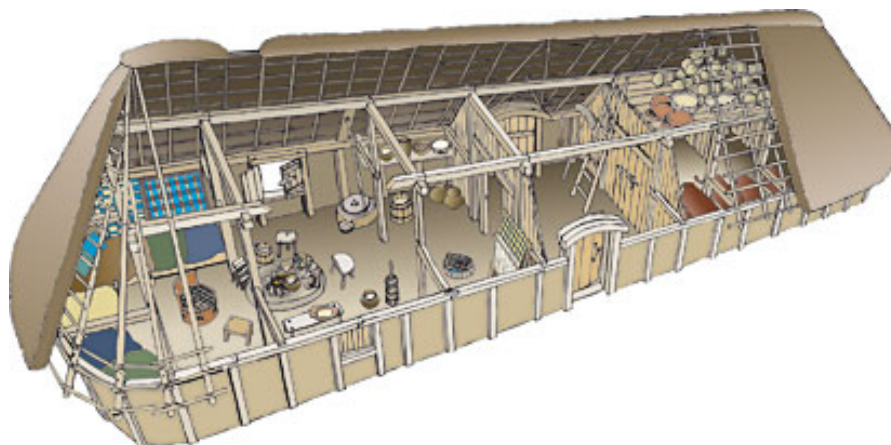

Figur 4. Keramik fra kulturlaget (A1 og A2).

Hus med ildsted fra yngre bronzealder/ældre jernalder

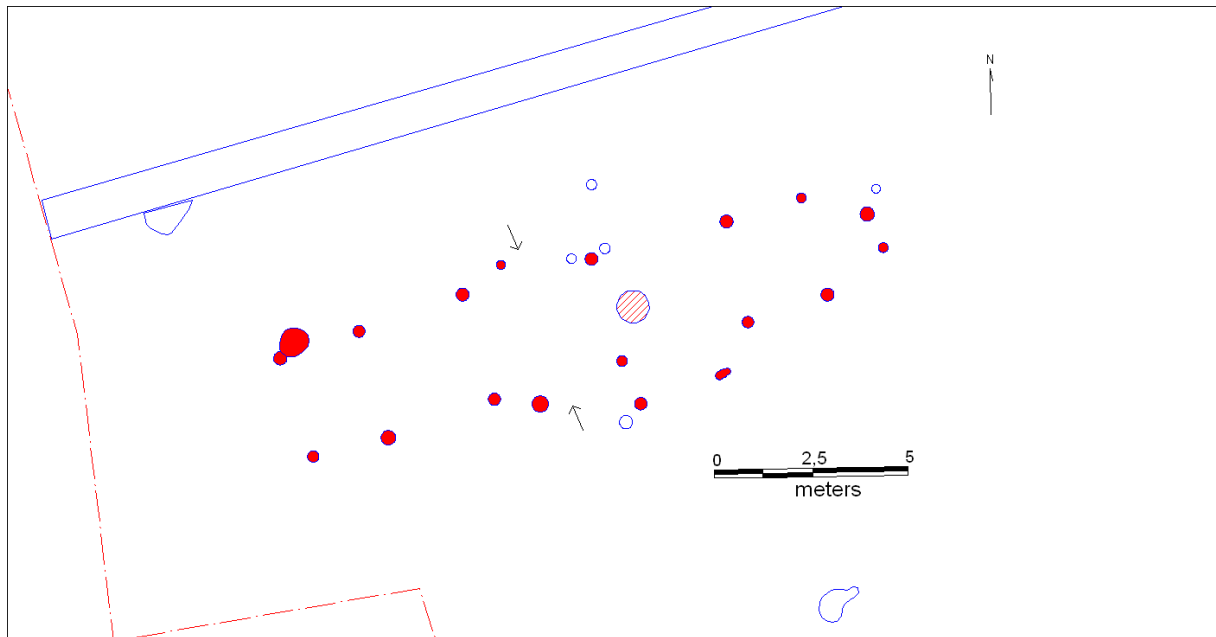
I løbet af bronzealderen forandrede landskabet sig pga. landbrugets udvikling og intensivering samt bebyggelsens stedbundethed. Det flere tusinde år gamle skovlandskab forsvandt, og det åbne kulturlandskab med store græsningsoverdrev vandt frem i bronzealderen.

I forbindelse med denne arkæologiske undersøgelse blev der fundet et treskibede langhuse (A8) med ildsted (A28) fra yngre bronzealder/ældre jernalder. Med et treskibet langhus menes, at der har været to rækker af tagbærende stolper i huset.

Eksempel på treskibet langhus. www.museum-sonderjylland.dk

Hus A8 er et nogenlunde øst-vest orienteret treskibet langhus med en længde på mindst 15,5 meter og en bredde på over fem meter (se figur 5).

Figur 5. Udgravningsfelt med det treskibede langhus A8 – markeret med røde stolpehuller. Det skraverede anlæg i midten er ildstedet i huset. Husets indgang er markeret med pile.

Huset har været bygget med seks sæt tagbærende stolper, som har stået på to rækker midt igennem huset. Endvidere blev der fundet rester af husets to indgange – markeret med pile – samt enkelte stolpehuller, hvor der har stået væg- og gavlstolper.

Figur 6. Ildsted A28 i hus A8. I bunden ses det sorte lag af trækul, der vidner om, at der har været tændt bål.

Vådbundsområde

I den sydvestlige del af udgravningsfeltet blev der registreret vådbundsaflejringer (markeret med blå skravering på figur 3). Der blev ikke fundet oldsager i forbindelse med aflejringerne – men det er ikke utænkeligt, at man i fortiden har udnyttet det vand, der er kommet op af jorden, og som dannede en lille sø på stedet. Der piblede klart vand op af undergrunden, da muldlaget blev taget af.

Kogestensgruber og øvrige anlæg

I udgravningsfeltet blev der registreret et mindre antal gruber, kogestensgruber og fyldskifter, som lå spredt.

Kogestensgruber er en form for jordovn, der fungerer ved, at man i det gravede hul laver et bål, hvori man opvarmer granitsten. Ovenpå de varme sten lægges maden, og det hele dækkes med græstørv.

Figur 7. Kogestensgruben A25 var 80 cm i diameter og 14 cm dyb. I fylden var der mange ildpåvirkede sten, og i anlægget var der trækul, som vidner om, at der har været tændt bål i gruben.

*Figur 8. Kogestensgruben A29 som den tog sig ud med ildpåvirkede sten.
Den var 89 cm i diameter og 9 cm dyb.*

I vest siden af udgravningsfeltet umiddelbart nord for området med vådbund var et stort grubekompleks (A7), som blev udgravet med gravemaskine. Der er tale om et 400 cm bredt og 63 cm dybt kompleks af nedgravninger, som med tiden er blevet overlejret af vådbund. Der blev ikke fundet oldsager i anlægget. Gruberne kan være gravet i forbindelse med indvinding af råmaterialer i form af ler eller sand til byggeri og keramikfremstilling.

De spredte kogestensgruber og gruber er udtryk for menneskelige aktiviteter i området.

Figur 9. Grubekompleks A7.

Undersøgelsens perspektiver

Der er tale om en lokalitet med kulturlevn og bebyggelsesspor fra sen bondestenalder og yngre bronzealder/ældre jernalder. Fortidsminderne skal ses og forstås i forhold til, hvad der tidligere er udgravet i området.

Kulturlaget A1 og A2 skal formentlig tolkes i sammenhæng med den tidligere nævnte gravhøj – Pishøj, som indeholdt resterne af en grav fra enkeltgravstid eller senneolitikum (2800-2000 f.Kr.). Dateringsmæssigt er der altså mulighed for, at kulturlaget og gravhøjen er samtidige og, at kulturlaget skal ses som udtryk for aktiviteter, der er foregået i området i forbindelse med begravelsen i højen eller anlæggelsen af denne.

Sydøst for erhvervsgrunden blev der i 1974 fundet en brandgrav (sb. 52) fra ældre jernalder. Det kan være en af beboerne i hus A8, der er blevet begravet her.

Resultaterne fra udgravningen af Graceland-grunden er vigtige for vores samlede forståelse af samfundets organisering i slutningen af bondestenalderen, yngre bronzealder og begyndelsen af jernalderen, og resultaterne kan sættes ind i en større sammenhæng og giver dermed en mere nuanceret viden om fortidens samfund generelt.

I forbindelse med byggeri på Minervavej i Paderup er der fundet bebyggelsesspor fra yngre bronzealder/ældre førromersk jernalder (sb. 54, 71 og 76) samt jordfæstegrave og brandgrave fra ældre romersk jernalder (sb. 83). Med udgravningen af fortidsminderne på Graceland-grunden er der ved at tegne sig et spændende billede af bl.a. organiseringen af det forhistoriske samfund i yngre bronzealder og ældre jernalder.

Baggrund og begrundelse for udgravningen

Arealet blev undersøgt forud for byggemodning af en erhvervsgrund.

Ved forundersøgelsen blev fundet bopladsspor i form af to anlæg som indeholdt groft magret keramik samt bebyggelsesspor i form af stolpehuller og gruber. Det blev derfor vurderet fra museets side, at der skulle foretages en arkæologisk undersøgelse af et udvalgt område, da der kunne være tale om bosættelse fra bondestenalderen og yngre bronzealder/ældre jernalder, som kan tolkes i sammenhæng med tidligere fund fra nærområdet.

Randers Kommune anmodede Kulturhistorisk Museum om at udføre udgravningen.

Landskabet

Lokaliteten var beliggende på en forholdsvis flad mark i Paderup. I den sydlige del af det undersøgte areal er der dog et vådområde med et lille kildevæld, der stadig giver vand.

Muldlaget på lokaliteten havde en normal tykkelse på omkring 30-40 cm. Hvor der er vådbund, er muldlaget lidt tykkere. Undergrunden består af smeltevandssand og -grus, der skifter mellem gule og grågule farvenuancer. I nogle områder er sandet blandet med ler.

Andre fund og fortidsminder

Som det fremgår af kortet figur 10, er der forskellige typer markeringer. En □ markerer bebyggelse, en ○ placerer en gravhøj og et + er en grav. Hver lokalitet er forsynet med et nummer, som henfører til sognebeskrivelsen. Sognebeskrivelsen er et omfattende materiale, der befinder sig på Nationalmuseet. Materialet består af både tekster og kort. Sognebeskrivelsen blev grundlagt i 1873, hvor man begyndte de såkaldte "herredsrejser". Resultatet blev en systematisk og landsdækkende optegnelse af de kendte danske fund og fortidsminder.

Antallet af numre pr. sogn varierer meget. Både de sløjfede og de eksisterende fortidsminder er registreret. Derfor kan man finde oplysninger om langt flere gravhøje m.v. end dem, der er bevaret i dag. Alle de fund, der er dukket op i tidens løb, er blevet tilføjet som nye numre i Sognebeskrivelsen. Det er altså et levende og stadig voksende arkiv.

Figur10. Den aktuelle undersøgelse er viste på kortet som et skraveret areal med sb. nr. 16.

Udgravnings data

Den arkæologiske undersøgelse blev påbegyndt den 5. maj og afsluttet den 19. maj 2009. Udgravningsansvarlig var museumsinspektør mag.art. Benita Clemmensen (BC), der har udfærdiget denne kulturhistoriske rapport. I udgravningen deltog arkæolog Trine Fristed Jensen (TFJ) og Benita Clemmensen. Daglig udgravningsleder var Benita Clemmensen.

Muldafrømningen blev foretaget med gravemaskine på gummihjul af Peer Madsen fra Entreprenørfirmaet Erik Pedersen.

Udgravningsfeltet og anlæggene blev opmålt med GPS – system DK-UTM 32 (ED50) – af Christoph Brieese fra Kulturhistorisk Museum Randers.

Oldsager, original dokumentation, videnskabelige prøver mv. opbevares på Kulturhistorisk Museum Randers. Her vaskes og nummereres fund inden de stilles på museets magasin. Kun et udvalg af de genstande, museet hvert år finder ved udgravning, bliver udstillet. De fleste udgravningsresultater bruges først og fremmest i videnskabelige rapporter i sammenhæng med de øvrige fund, der gøres i museets ansvarsområde – Randers Kommune.

Udgravningsmetode

Mulden blev afrømmet med en gravemaskine på gummihjul med en 2 meter bred skovl. Fladen blev skovlet ren i nødvendigt omfang, og anlæggene blev ridset ind med skovl og markeret med gule træpinde. Udgravningens udstrækning blev afgrænset på baggrund af en vurdering af anlægsintensiteten.

Det afrømmede felt og de fremkomne anlæg blev opmålt med GPS. Oversigtsplanerne blev herefter nøje gransket og eventuelle komplekse konstruktioner blev udpeget. Med udgangspunkt i disse overvejelser blev udvalgte anlæg undersøgt. Kun de stolpehuller, hvor det umiddelbart var sandsynligt, at de indgik i system med andre anlæg, blev snittet. Anlæggene blev snittet og gravet med skovl og ske. De snittede anlæg blev skitseret i målestoksforhold 1:20 (T9-10) – målt fra den afrømmede overfladen – og fylden beskrevet. Flere af de snittede anlæg blev endvidere fotograferet.

Den endelige tolkning af den komplekse konstruktion er baseret på en kombination af stolpehullernes fyld, form og kontekst – hvor konteksten fik lov at veje tungest.

Litteratur

Becker, C. J. 1961.

Førromersk jernalder i Syd- og Midtjylland. Nationalmuseet

Bertelsen, John Brinch. 1996.

Bronzealderens bopladser i Midt- og Nordvestjylland. Skive Museum

Ethelberg, Per, Erik Jørgensen, Dirk Meier & David Robinson. 2000.

Det Sønderjyske Landbrugs Historie. Sten- og bronzealder. Haderslev

Ethelberg, Per, Nils Hardt, Bjørn Poulsen & Anne Brigitte Sørensen. 2003.

Det Sønderjyske Landbrugs Historie. Jernalder, vikingetid og middelalder.
Haderslev

Jensen, Jørgen. 2001.

Danmark Oldtid. Stenalder 13.000-2000 f.Kr. Gyldendal

Jensen, Jørgen. 2002.

Danmark Oldtid. Bronzealder 2.000-500 f.Kr. Gyldendal

Jensen, Jørgen. 2003.

Danmark Oldtid. Ældre Jernalder 500 f.Kr.-400 e.Kr. Gyldendal

Fremtidigt arbejde

På baggrund af de allerede kendte arkæologiske lokaliteter i Paderup vurderes det, at der er tale om et område med potentiale for fremtidige arkæologiske undersøgelser. Fremtidige jordarbejder bør derfor kun udføres efter, at arkæologiske undersøgelser er gennemført.

Undersøgelse af det pågældende areal anses for afsluttet og er frigivet til byggemodning.

Dato og underskrift

Randers den 14. juli 2010

Mag.art. Benita Clemmensen